

Szépe György életművének üzenete – születésének 85. évfordulóján

Tíz év elmúltával, a mai helyzet ismeretében szeretném értelmezni a néhány éve elhunyt Szépe György professzor *Hasznos nyelvészet (Kísérlet munkásságom összefoglalására)* címmel leírt téziseit. Ez az áttekintés az életművét volt hivatva összefoglalni. Arról próbálok elgondolkodni, hogy most, 2016-ban egyfajta kutatási programnak tekintve a tanár úr életművét, mit érdemes kiemelni, milyen prioritásokat lehet jól látható követendő célként a jelen és a későbbi utókor elé állítani.

Szépe összefoglaló munkája és egyben egész szakmai élete a magyarországi nyelvtudományról szólt, azon belül is elsősorban az alkalmazásokról. Érdekes, hogy a magyarországi nyelvészet modernista fordulatát azoknak a szakmai folyóiratoknak a megszületésével állította párhuzamba, melyek a következő években, évtizedekben meghatározóak lettek. Érthető módon ezeknek gyakorlatilag mindegyikében elévülhetetlen érdemeket szerzett: egyértelműen ilyen volt az *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* című sorozat, amelynek a mai napig az a feladata, hogy legyen magyar nyelvű fóruma a nemzetközi szintű nyelvtudománynak. Az alkalmazott nyelvészeti irányt több – többek közt Szépe tanár úr által gondozott – orgánum is képviselte az elmúlt évtizedekben: az azóta megszűnt *Computational Linguistics* (később: *Computational Linguistics & Computer Languages*) című angol nyelvű periodika, a BME hosszabb ideig élt időszaki kiadványa, a *Folia Practico-Linguistica* vagy az azóta szintén megszűnt *Országos Műszaki Dokumentációs Központ* kiadványsorozatai, melyek a dokumentáció gépesítésének és ezen belül a gépi alkalmazott nyelvészetnek a kutatását és fejlesztését mozdították elő. Ilyen kiadvány volt még a régi *Modern Nyelvtanítás* című folyóirat, mely 1995 végén épp Szépe György kezdeményezésére indult újra – és él a mai napig – a szintén az ő kezdeményezésére létrejött *Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete* kiadványaként.

Az MTA I. Osztályán belül 1964-ben megalakult a *Matematikai és Alkalmazott Nyelvészeti Munkabizottság*, melynek utódja az *Alkalmazott Nyelvészeti Munkabizottság*. 2001 óta – és 2015-től elektronikus formában – ennek kiadványaként jelenik meg *Alkalmazott Nyelvtudomány* című periodika. Nagy öröm, hogy az Általános Nyelvészeti Tanulmányok kötetei több mint ötven éve folyamatosan megjelennek, sőt a legutóbbi két szám kimondottan a Szépe tanár úr által kiemelten fontosnak tartott alkalmazott nyelvészet központi területeit célozta meg: az épp halálakor megjelent és neki ajánlott *Nyelvtechnológiai kutatások*, majd az ezt követő kötet, *A kognitív szempont a nyelv pszichológiájában*.

Ami az alkalmazott nyelvészet egyes területeinek oktatását illeti, a hatvanas években Szépe tanár úr közreműködésével indult meg *Matematikai és alkalmazott nyelvészet* néven bölcsészképzés az ELTE-n. Ez a szak azóta ugyan megszűnt, de egyfajta szellemi örököséként a Debreceni Egyetem és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem

2010-ben akkreditáltatta a *Digitális bölcsészet* MA szakot. A PPKÉ Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kara az Információs Technológiai és Bionikai Karral közös képzésben működteti ennek a mesterszagnak a *Számítógépes nyelvészet* szakirányát, mely sok olyan elemet tartalmaz, ami a mai körülmények közt a fél évszázaddal ezelőtti Szépe-féle kezdeményezés egyfajta folytatásának tekinthető. Ha akkor, most még inkább fontos a gépi nyelvészetben járatos hallgatók képzése. Talán ezért is meglepő az a kormánydöntés, amelynek értelmében a jövő évtől ennek a szaknak meg kell szűnnie, jöllehet a nyelvészhallgatók a mai modern gépi eszközök magas szintű használatát feltételező képzésben részesülnek, amint az előd esetében is, ráadásul az eddig végzetek mind el tudtak helyezkedni.

Szépe György munkásságának egy másik fontos jellemzője volt, hogy mindig kiállt a mellett a vélemény mellett, hogy „*jogos a normatív megközelítés, vagyis a nyelvművelő gyakorlat. [...] Ennek a fontossága fölerősödik az írásbeliség viszonyai között.*” Mivel napjainkban a „nyelvművelés” fogalmával kapcsolatban sok vita folyik, viszont az írásbeliség a számítógépes kommunikáció legkülönfélébb formáinak elterjedésével minden eddiginél fontosabb szerepet játszik, Szépe megfigyelései kiemelkedő jelentőségűek. Persze ő azt is leírja, hogy az nagyon fontos, hogy „*ki végzi el az ezzel összefüggő szabályozást: a szabályok megalkotását és ennek elméleti megalapozását.*” Az elképzelése nem öncélú, hanem társadalmi szempontból fontos megfigyelésen alapul: „*Az egyén szempontjából a fölemelkedés [...], illetve a beilleszkedés egyik fő eszköze (s ugyanakkor mutatója) egy sztenderdizált nyelvi változat használata.*”

Szépe a nyelvészet és a nyelvész tevékenységének népszerűsítésével is sokat foglalkozott az írásaiban, sőt többször a hangzó médiában is. Figyelmeztetése ma is érvényes: „*A nyelvművelők régóta foglalkoznak az úgynevezett »nyelvművelő babonákkal«; ez természetesen akkor is hasznos, hogyha a babonákkal szemben felmutatott »helyes nézet« képviselői is vitában állnak más nyelvészekkel. Van az áltudománynak egy olyan szintje, amelynek voltaképpen szociálpszichológiai vizsgálat tárgyává kellene válnia anélkül, hogy a szólás szabadságának elve sérülne. Akadnak a magyar nyelv (és etnikum) történetével, rokonságával és használatával kapcsolatos olyan elgondolások, amelyek kifejezetten a »haszontalan nyelvészet« kategóriájába tartoznak (még akkor is, ha kifejtőiktől nem vitatjuk el a jóhiszeműséget).*”

Szépe György munkásságának talán legmeghatározóbb területe az alkalmazott nyelvészet a nyelvtanításban: az idegen nyelvek oktatásában, az anyanyelv oktatásában és a magyar mint idegen nyelv oktatásában. Az idegen nyelvek elsajátítását az alkalmazott pszicholingvisztika egyik speciális ágazatának tekintette. Az anyanyelvi oktatás számára most is aktuális figyelmeztetés, amit ír: „*Abban a keretben, amelyben földrésznünknek ezen a részén az együttes hagyományok alakultak, nagyobb lehetőség van a két rész-tantárgy összehangolására. [...] Ennek során állandó »veszélyt« jelent az, hogy a kulturálisan vonzóbb irodalmi rész kiszorítja a »száraz nyelvtant«.*”

A nyelvészetről azt írja, hogy az oktatásban fontos volna „*a nyelv valamennyi releváns funkciójának érvényesítése – beleértve a kognitív, kommunikatív, poétikai és identitás-építő funkciókat.*” Mindezt kizárólag tudományos alapon: „*ahogy a természettudományokban elképzelhetetlen a kopernikuszi fordulat előtti tételek tanítása, ugyanúgy a nyelvészetben sem volna szabad a saussure-i fordulat előtti konstelláció fenntartása.*” És a nyelvtanoktatással foglalkozók feladatköre ennél szélesebb: „*Nem-*

csak tudományosan érvényes – és közérthető – grammatikára van szükség, hanem – megfelelő pedagógiai áttétellel – a ma érvényes nyelvészet egész panorámájára, a nyelvtörténettől a kognitív nyelvészetig. S arról sem volna szabad megfeledkezni, hogy a nyelvről, a mi anyanyelvünkről is fontos új ismeretek találhatók a biológia és a pszichológia területén.” És akkor még Szépe tanár úr nem is említette az évről évre, sőt, napról napra fontosabb szerepet játszó informatikai eszközök hatását a nyelvre és a nyelvészetre. Amit a magyartanároknak javasol, azt csak támogatni lehet: *„a magyar nyelv és irodalom tanárainak ezekről is jó volna folyamatosan értesülni, hiszen a gyerekek világképének változásával muszáj lépést tartani a tanároknak is”*. Azt pedig mindannyian érezzük, hogy meg kellene szüntetni azt a helyzetet, hogy a gyakorlós tanároknak *„az emberi nyelvvel kapcsolatban mást kell mondani a magyar nyelvtan óráján, mint egy idegen nyelvi órán, holott »a gyermeknek egy feje van« (ahogy azt Temesi Mihály megfogalmazta egy vitán)”*.

Ezzel kapcsolatban idézzük végül Szépe György összefoglaló iránymutatását, melyet már néhány éve is az motivált, hogy *„a televíziózás, a számítógép és az internet korszakában a felnövekvő nemzedék egészen új típusú kommunikációs és kulturális környezetben találja magát. A televízió és az internet (ezen belül az e-mail és a csevegő fórumok), valamint az sms felerősítette az iskolás és a közvetlenül iskola utáni nemzedék sajátos kommunikációját; ehhez hozzájárult a mobiltelefon útján megszaporodott telefonálás. Mind az írásbeli, mind a szóbeli kommunikáció ezen növekménye (a) újfajta térbeli és társadalmi kommunikációs terepeknek növelte meg a fontosságát, (b) átalakította a hagyományos olvasási szokásokat, amelyek a nyomtatott könyvekhez és periodikákhoz kapcsolódtak. A kábeltelevíziózás révén minden néző potenciálisan egy többnyelvű világgal került kapcsolatba. Ennek az új konstellációnak a megismerése, leírása, kezelési stratégiájának kialakítása sürgős feladatnak látszik.”*

Prószéky Gábor